

آزمون مبانی اخلاقی

سازنده هایت و گرام هنجاریابی توسط صفاری نیا و فرجی ۱۳۹۶

مقدمه

مفهوم اخلاق^۱ و قضاوت اخلاقی^۲ که قدمتش به عمرتاریخ نوع انسانی می‌رسد، یکی از بحث‌انگیزترین مطالبی است که پژوهش‌های زیادی درباره آن به عمل آمده است، که موضوع آن تنظیم رابطه انسان با خود، طبیعت و هموعانش است (هلکاما و سولریکس^۳، ۲۰۱۵؛ نابس^۴ و همکاران، ۲۰۱۶). اخلاق در فرهنگ‌های مختلف معانی متفاوتی به خود گرفته اما به طور کلی در مفهوم جهان شمول آن به معنای تمیز، سنجش یا گزینش طرز رفتار و برخورد به امور بر مبنای حقانیت یا نادرستی احتمالی آنها می‌باشد (کنوای^۵، ۲۰۱۳). هنجارها یا احکام اخلاقی از ذهنیت، تعقل یا احساسات خود فرد نشأت می‌گیرند و در اساس شکل مناسب رابطه با دیگری را به فرد خاطر نشان می‌سازند (کواران، نیکولاس و سانفس^۶، ۲۰۱۳).

در تازه‌ترین پژوهش‌های گریگان، آدام و لنگدان^۷ (۲۰۱۸) گزارش دادند استدلال و تصمیم‌گیری اخلاقی با گذشت زمان و با رفتارهای پیچیده اتفاق می‌افتد. آنها استدلال می‌کنند رسیدن به یک تصویر کامل از تصمیم‌گیری اخلاقی، رشد اخلاقی و رفتار اخلاقی، درک چند عامل ضروری می‌باشد: (الف) نحوه اتخاذ تصمیمات اخلاقی در زمان واقعی (از جمله موقعیت اجتماعی و عوامل زمینه‌ای)، (ب) فرآیندهای مورد نیاز برای رشد تصمیم‌گیری‌های اخلاقی بالغ (ج) توجه به چگونگی به وجود آمدن این فرایندها در طول زمان و (د) ارتباط تصمیمات اخلاقی با رفتار (گریگان و همکاران، ۲۰۱۸). فیدلر و گلوکنر^۸ (۲۰۱۵) نیز بیان می‌کنند قضاوت و تصمیم‌گیری از جمله استدلال مسائل اخلاقی حاصل و نتیجه پردازش اطلاعات می‌باشد. بنابراین استدلال و تصمیم‌گیری اخلاقی نوعی فرآیند پیچیده محسوب می‌شود.

1 moral

2 moral judgment

3 Helkama & Sortheix

4 Nobes

5 Conway

6 Kvaran, Nichols & Sanfey

7- Garrigan, Adlam & Langdon

8- Fiedler & Glöckner

هنجارها را می توان به دو دسته اجتماعی و اخلاقی تقسیم نمود. هنجارهای اجتماعی هنجارهایی هستند که ریشه در ساختار جامعه یا ارزش ها و باورهای اجتماعی دارند و تمامی گستره زندگی افراد را در بر می گیرند. آنها هنجارهایی هستند که فرد در روند رشد و پرورش اجتماعی از وجود و اهمیت آنها مطلع می شود و با درونی ساختن آنها بدانها اعتقاد پیدا می کند (مونرو، دیلون و برترام، ۲۰۱۴). به طور کلی نظریه پردازان زیادی در رابطه با هنجارها از جمله مبانی اخلاق و رشد اخلاقی بحث نموده اند. ژان پیاژه^۹ و لارنس کلبرگ^{۱۱} از نظریه پردازان شناختی در زمینه رشد اخلاق و قضاوت اخلاقی هستند. پیاژه معتقد است که اخلاق از رشد شناختی تاثیر می پذیرد و همانند هوش، طی مراحل متوالی رشد می کند (کدیور، ۱۳۸۶). کلبرگ نیز معتقد است که، اخلاق و قضاوت اخلاقی به منزله فرآیندهایی منظم در ساختار تحول عقلانی آدمی پدید می آیند. وی اخلاق را با مفهوم عدالت تبیین می کند و معتقد است که قضاوت های اخلاقی کودکان و نوجوانان متضمن برداشت های متفاوتی از عدالت است (کریمی، ۱۳۸۷).

با توجه به نظریه های گفته شده آراء متفاوتی در رابطه با اخلاق وجود دارد که درک پذیری و معنای آن را سخت و دشوار می سازد. حتی برخی از جمله یونگ به قدری آن را تغییر پذیری، درونی و متفاوت می دانند که به نظر می رسد سنجش آن و تعیین حدود درستی و نادرستی بسیار دشوار باشد. تعیین حقانیت یا نادرستی امور به نوبت خود بر اساس مطابقت یک داوری یا تصمیم با اصل یا اصول معین از پیش داده شده ای انجام می شود (بخشی، ۱۳۹۰).

در همین راستا روانشناسان اجتماعی، علوم اعصاب و علوم رفتاری شروع به تعریف مبانی اخلاقی و بررسی ابزارها و معیارهای سنجش آن پرداخته اند (بلک و رینالد^{۱۲}، ۲۰۱۶؛ لورل^{۱۳} و همکاران، ۲۰۱۶). با این وجود امروزه، هنوز هم پژوهش در این زمینه تا حد زیادی محدود به مسائل مربوط به آسیب و انصاف است. کلبرگ قطعاً متوجه شده بود که مردم گاهی اوقات قضاوت های اخلاقی شان را بر اساس توجیهاتی در سطح گروه و نگرانیهای اخلاقی مانند قدرت، وفاداری و سنت انجام میدهند اما او فکر میکرد که اخلاق در مرحله چهارم « قانون و نظم » چنین تفکری نارس و مرسوم بود و بخشی از تحول اخلاقی است. برای حل این مشکل هیت و گراهام (۲۰۰۷) به ایجاد تئوری و پرسشنامه مبانی اخلاقی پرداختند که به اندازه گیری پنج بعد بنیان های اخلاقی می پردازد. بعد مراقبت به سیستمهای دلبستگی ما و توانایی احساس و دوست نداشتن درد دیگران و فضائلی مثل مهربانی، نجابت و پرورش مربوط می شود. بعد عدالت به روند تکاملی نوع دوستی متقابل مربوط می شود (تولید ایده هایی مثل عدالت، حقوق و استقلال). بعد وفاداری به گروه انسانها را به عنوان موجودات قبیله ای که قادر به تشکیل ائتلاف هستند در نظر می گیرد این زمینه

9 Monroe, Dillon & Bertram

10 Piaget

11 Kohlberg

12 Black & Reynolds

13 Lourel

مربوط به فضائلی مثل وطن پرستی و از خودگذشتگی برای گروه است. بعد احترام به مرجعیت بر اساس تعاملات اجتماعی سلسله مراتبی شکل گرفته است. این زمینه مربوط به فضائلی مثل رهبری و از جمله احترام به اقتدار مشروع و احترام به سنتها است. و در نهایت بعد تقدس بر اساس مفاهیم دینی و تلاش برای زندگی در یک سطح عالی و اصیل و کمتر نفسانی است میپردازد و استفاده از این پنج بنیان اخلاقی فراهم آوردن فرصتی برای درک بهتر تنوع اخلاقی است (هیت و جوزف، ۲۰۰۴). هیت و گراهام (۲۰۰۷) مبتنی بر نظریه خود ابزاری را تهیه نموده اند که این ابزار می تواند پنج بعد یاد شده را بسنجد. با این حال این مقیاس در ایران مورد بررسی قرار نگرفته و در برخی از مطالعات تنها به ضرائب پایایی آن اکتفا شده است. از طرف دیگر توجه به مبانی اخلاقی در هر جامعه ای از اهمیت ویژه ای برخوردار است زیرا سطوح اخلاقی افراد هر جامعه، ماهیت و مسیر رفتاری و تعاملی آنها را می تواند تحت تاثیر قرار دهد. مطالعه پیشینه پژوهشی نشان داد تا به حال برای این پرسشنامه هنجاریابی جامعه ایرانی گزارش نشده است. همچنین با توجه به مبانی نظری هیت و گراهام (۲۰۰۷) و اینکه بنیان های اخلاقی ممکن است مبتنی بر فرهنگ تغییر پذیری داشته باشند، لازم است تا در مرحله نخست ساختار عاملی این ابزار در ایران مورد بررسی و سپس هنجاریابی گردد. با توجه به موارد گفته شده مطالعه حاضر به منظور بررسی ویژگی های روانسنجی و هنجاریابی پرسشنامه مبانی اخلاقی (MFQ) صورت بندی گردید.

روش تهیه:

پرسشنامه مبانی اخلاقی توسط هایت و گرام از نیوزلند طراحی شده و مشتمل بر ۳۰ مقیاس که به منظور ارزیابی و سنجش ابعاد پنج گانه اخلاق که ابعاد اساسی و بنیادی در بین فرهنگ ها و هویت های مختلف قومی، نژادی و زبانی هستند می پردازد. ۵ زیرمقیاس این پرسشنامه عبارتند از: **۵ زیرمقیاس این پرسشنامه عبارتند از:**

- ۱) **زیرمقیاس مراقبت/آسیب:** این بعد به سیستم های دل بستگی ما و توانایی احساس و (دوست نداشتن) درد دیگران و فضائلی مثل مهربانی، نجابت و پرورش مربوط می شود.
- ۲) **زیرمقیاس انصاف (عدالت):** این بعد به روند تکاملی نوع دوستی متقابل مربوط می شود. تولید ایده هایی مثل عدالت، حقوق و استقلال.
- ۳) **زیرمقیاس وفاداری به گروه:** این بعد انسان ها را به عنوان موجودات قبیله ای که قادر به تشکیل ائتلاف هستند در نظر می گیرد این زمینه مربوط به فضائلی مثل وطن پرستی و از خود گذشتگی برای گروه است. "یکی برای همه، همه برای یکی."

۴) **زیرمقیاس احترام به مرجعیت:** این بعد بر اساس تعاملات اجتماعی سلسله مراتبی شکل گرفته است. این زمینه مربوط به فضایی مثل رهبری و از جمله احترام به اقتدار مشروع و احترام به سنت‌ها است.

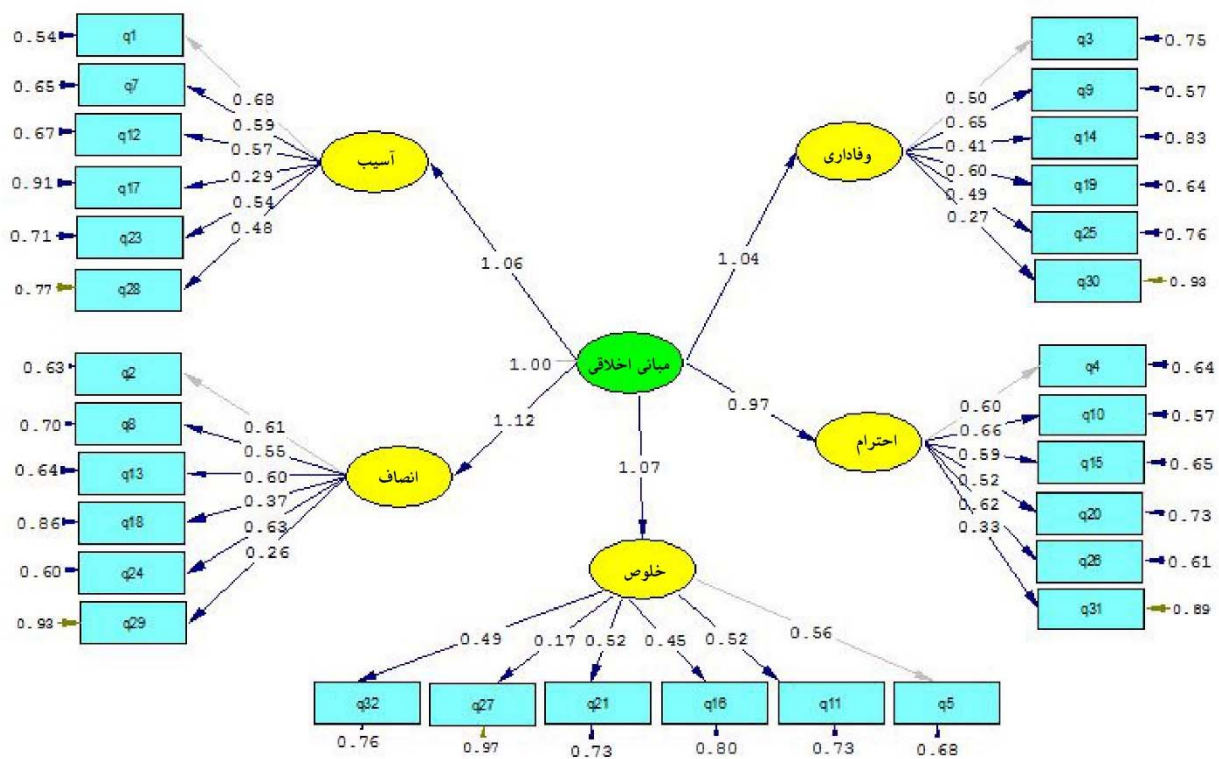
۵) **زیرمقیاس خلوص:** این بعد بر اساس مفاهیم دینی و تلاش برای زندگی در یک سطح عالی و اصیل و کمتر نفسانی است. این پرسشنامه در پژوهش صفاری نیا، فرجی (۱۳۹۶) ابتدا به زبان فارسی ترجمه و سپس نسخه ترجمه شده فارسی به انگلیسی برگردانده شد. پس از آن، قابل فهم و رسابودن متن توسط دوتن از اساتید روان شناسی و زبان انگلیسی مورد بررسی قرار گرفت و بر روی ۴۰۰ نفر (۲۰۰ نفر زن، ۲۰۰ نفر مرد) که با استفاده از روش نمونه گیری در دسترس انتخاب شدند.

نمره گذاری

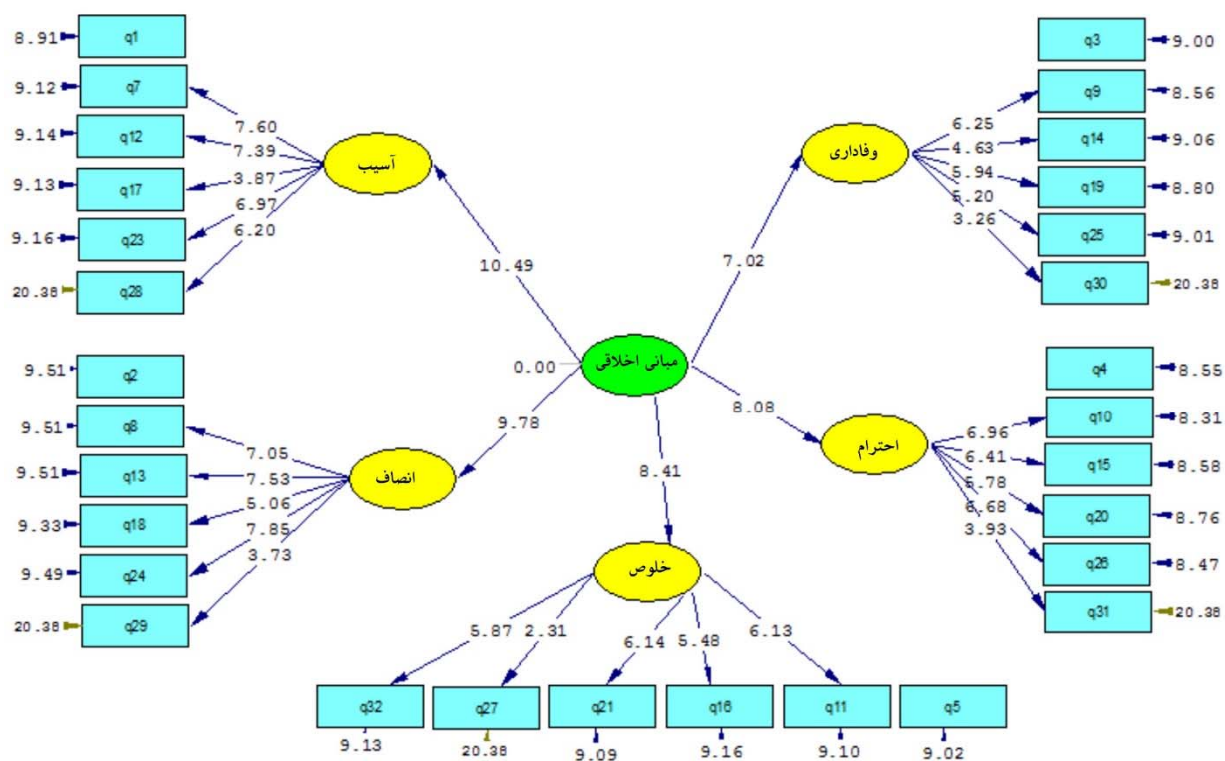
نمره گذاری به کمک نرم افزار لیزرل و SPSS ورژن ۲۳ استفاده شد که به صورت جواب سوالات: اصلا مربوط نیست ۰ خیلی مربوط نیست ۱ کمی مربوط است ۲ تا حدودی مربوط است ۳ بسیار مربوط است ۴ فوق العاده مربوط ۵ انجام می شود. امتیازات برای هر مقیاس از ۰ تا ۳۰ می باشد. سوالات ۲۲ و ۶ فقط برای جلب افرادی است که توجه نمی کنند، استفاده می شود و نمره ای نمی گیرد. از بین کل سوالات آزمون مبانی اخلاق، گویه «مردها و زنان، هر کدام نقش‌های مختلفی در جامعه بازی می کنند.» دارای بیشترین میانگین (۴/۵۱۸) با انحراف معیار (۱/۵۶۸) است. نیز گویه «آیا کسی از لحاظ عاطفی رنج می برد یا خیر» دارای کمترین میانگین (۳/۳۶۱) با انحراف معیار (۱/۷۶۵) است.

پایایی و روایی

در پژوهش صفاری نیا و فرجی (۱۳۹۶) پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۸ به دست آمد و همچنین نتایج تحلیل عاملی تاییدی نشان داد مقدار شاخص ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب و ریشه مجذورات میانگین باقیمانده بین صفر و یک در نوسان هستند. با توجه به اینکه شاخص‌های مذکور در این پژوهش به ترتیب برابر با ۰/۱۲ و ۰/۲۲ به دست آمده، می توان گفت که مدل از برازش مناسبی برخوردار است. لذا می توان اظهار داشت پرسشنامه مبانی اخلاقی در نمونه ایرانی دارای روایی و پایایی مناسب برخوردار می باشد و ساختار عاملی پرسشنامه مبانی اخلاقی در جامعه ایرانی تایید می شود.

شکل ۱: بارهای استاندارد تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم شاخص‌های مبانی اخلاقی

شکل ۲: آماره آزمون T مربوط به بارهای استاندارد تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم شاخص‌های مبانی اخلاقی

جدول ۲: شاخص‌های روایی همگرا

شاخص	مراقبت/آسب	انصاف	وفاداری به گروه	احترام به مرجعیت	خلوص
میانگین واریانس استخراج شده	۰/۵۹۰	۰/۵۷۲	۰/۵۵۲	۰/۶۱۷	۰/۵۲۰
پایایی مرکب	۰/۷۱۶	۰/۷۰۶	۰/۷۳۸	۰/۸۷۰	۰/۵۷۳

با توجه به جدول ۲ میانگین واریانس استخراج شده در تمامی شاخص‌های مبانی اخلاقی بیشتر از ۰/۵ می‌باشد. شاخص پایایی مرکب نیز برای تمامی شاخص‌ها بیشتر از میانگین واریانس استخراج شده است. همچنین مقدار پایایی مرکب شاخص‌ها بجز شاخص خلوص بالاتر از ۰/۷ است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت پرسشنامه از روایی همگرایی مناسبی برخوردار است.

همچنین نمره‌های استاندارد T و Z برای پرسشنامه مبانی اخلاقی نشان داد افرادی که نمرات T آن‌ها از میانگین (۵۰) بالاترند که در نمونه مورد مطالعه (۴۹/۳٪) است از مبانی اخلاقی خوبی برخوردارند و برعکس افرادی که نمرات T آن‌ها از میانگین پایین‌ترند در نمونه مورد مطالعه (۵۰/۷٪) است از مبانی اخلاقی خوبی برخوردار نیستند.

نمونه پرسشنامه

جنسیت: مذکر مونث میزان تحصیلات: سن: شغل:

وقتی تصمیم می‌گیرید، چیزی درست یا غلط است، تا چه حد ملاحظات زیر به تفکرات شما مربوط می‌شوند؟
لطفاً هر عبارت را با استفاده از مقیاس‌های زیر، امتیاز دهی کنید:

۱- آیا افرادی وجود دارند که از لحاظ عاطفی رنج می‌برند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق
العاده مرتبط

۲- آیا برخی از مردم متفاوت از دیگران رفتار می‌کنند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق
العاده مرتبط

۳- آیا عمل کسی عشق او به کشورش را نشان می‌دهد یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق
العاده مرتبط

۴-آ یا افرادی وجود دارند که بی احترامی به مراجع قدرت را نشان دهد یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق
العاده مرتبط

۵-آ یا افرادی وجود دارند که معیارهای پاکی و نجابت را نقض می کنند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق
العاده مرتبط

۶-آ یا افرادی وجود دارند که در ریاضیات خوب یا بد عمل کنند؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق
العاده مرتبط

۷-آ یا افرادی وجود دارند که مراقب افراد ضعیف و آسیب پذیر می باشند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق
العاده مرتبط

۸-آ یا افرادی وجود دارند که عادلانه عمل می کنند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق
العاده مرتبط

۹-آ یا افرادی وجود دارند که چیزی یا کاری را برای خیانت به گروه خود انجام می دهد یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق العاده مرتبط

۱۰- آیا افرادی وجود دارند که از سنت های جامعه پیروی می کنند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق العاده مرتبط

۱۱- آیا افرادی وجود دارند که از چیزی تنفر دارند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق العاده مرتبط

۱۲- آیا افرادی وجود دارند که بی رحم باشند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق العاده مرتبط

۱۳- آیا افرادی وجود دارند که از حقوق خود محروم شده باشند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق العاده مرتبط

۱۴- آیا افرادی وجود دارند که وفاداری نشان ندهند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق العاده مرتبط

۱۵- آیا عملی وجود دارد که باعث هرج و مرج و بی نظمی شود یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق العاده مرتبط

۱۶- آیا افرادی وجود دارند که در راه رضای خدا عمل می کنند یا خیر؟

کلاً مربوط نیست خیلی مربوط نیست کمی مربوط است تا حدودی مربوط است بسیار مرتبط فوق العاده مرتبط

بخش دوم: لطفاً جملات زیر را بخوانید و موافقت و مخالفت خودتان را نشان دهید:

۱۷- دلسوزی برای کسانی که رنج می برند مهمترین فضیلت است.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۱۸- هنگامی که دولت قوانینی را وضع می کند، یک اصل تضمین می کند که هر کسی منصفانه (عادلانانه) رفتار کند.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۱۹- من به تاریخ کشورم افتخار می کنم.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۰- احترام به مراجع قدرت، چیزی است که تمام کودکان باید آن را فراگیرند.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۱- حتی اگر هیچ کس آسیبی نبیند، مردم نباید کاری را انجام بدهند که نفرت برانگیز باشد.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۲- انجام دادن کار خوب بهتر از انجام کار بد است .

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۳- یکی از بدترین کارهایی که یک شخص می تواند انجام دهد، این است که به یک حیوان بی دفاع آزار برساند.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۴- عدالت مهمترین نیاز یک جامعه است.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۵- مردم باید به اعضای خانواده خود وفادار باشند، حتی زمانی که آنها کار اشتباهی را انجام می دهند.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۶- مردان و زنان، نقش های متفاوتی را در جامعه ایفا می کنند.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۷- من برخی اعمال اشتباه را در زمینه هایی انجام می دهم که غیر طبیعی هستند .

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۸- هیچ کس حق ندارد جان انسانی را بگیرد.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۲۹- فکر می کنم که از نظر اخلاقی درست نیست که کودکان ثروتمند، ثروت بسیاری را به ارث ببرند و کودکان

فقیر چیزی را به ارث نبرند.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۳۰- بازیکن یک تیم بودن مهم تر از ابراز وجود می باشد.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۳۱- اگر یک سرباز باشم و با دستور فرمانده مخالف باشم، بهر حال از دستور او اطاعت می‌کنم چرا که وظیفه من است.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

۳۲- پاکدامنی یک فضیلت مهم و ارزشمند است.

به شدت مخالف نسبتاً مخالف کمی مخالف کمی موافق موافق کاملاً موافق

منابع

کدیور، پروین. (۱۳۸۷). روان‌شناسی اخلاق. تهران: انتشارات آگاه
کریمی، یوسف. (۱۳۸۷). روان‌شناسی اجتماعی (نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها). تهران: نشر ارسباران
کدیور، پروین. (۱۳۸۵). روان‌شناسی تربیتی. تهران: انتشارات سمت.
کریمی، علی. (۱۳۸۹). رابطه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی با رشد شناختی و اجتماعی کودکان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی

Black, J., Reynolds, W. (2016). Development, reliability, and validity of the Moral Identity Questionnaire. *Personality and Individual Differences*, 97, 120-129
Fiedler, S., & Glöckner, A. (2015). Attention and moral behavior. *Current Opinion in Psychology*, 6, 139-144.
Garrigan, B., Adlam, A. L.R., & Langdon, P. E. (2018). Moral decision-making and moral development: Toward an integrative framework.
Haidt, J. & Graham, J. (2007). When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. *Social Justice Research*, 20, 98-116.
Haidt, J. & Joseph, C. (2004). Intuitive ethics: How innately prepared intuitions generate culturally variable virtues. *Daedalus: Special Issue on Human Nature*, 133(4), 55-
Lourel, S., et al. (2016). Development and validation of a scale of social and moral judgments (ABB scale) and its use in prison settings. *Revue Européenne de Psychologie Appliquée/European Review of Applied Psychology*, 66, 4, 171-180
Monroe, G., Dillon, F., Bertram F. (2014). Bringing free will down to Earth: People's psychological concept of free will and its role in moral judgment. *Consciousness and Cognition*, 27, 100.